

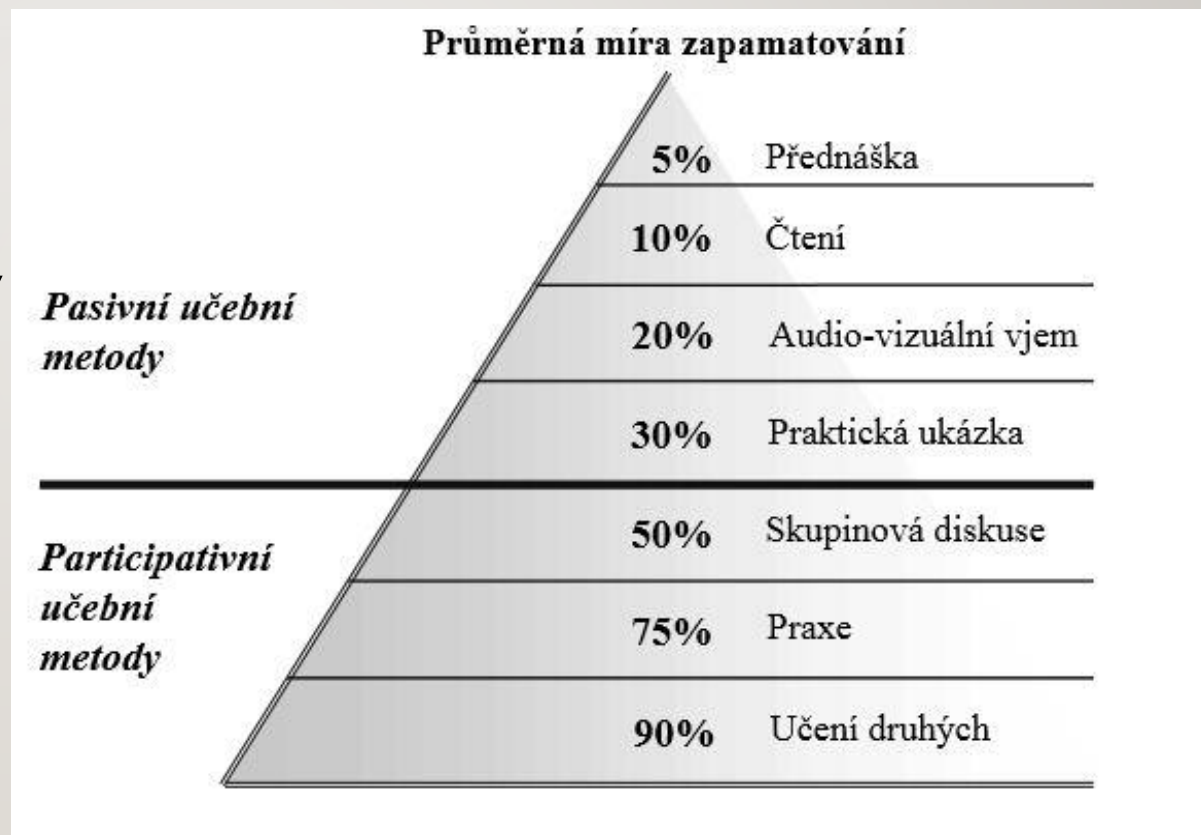
ŠKOLNÍ DIDAKTIKA

Mgr. Jana Navrátilová, DiS.

navratilova@mail.muni.cz

OBSAH DNEŠNÍHO SETKÁNÍ

- Opakování z prvního setkání
- Dialogické vyučování
- Diskuze jako jedna z metod výuky

DIALOGICKÉ VYUČOVÁNÍ

DOPORUČENÁ LITERATURA

- DIALOGICKÉ VYUČOVÁNÍ
 - **Šed'ová, K. (2015). Co je dialogické vyučování. *Komenský, 1(140)*, s. 8 – 12.**
 - Šed'ová, K., Švaříček, R. & Šalamounová, Z. (2012). *Komunikace ve školní třídě*. Praha: Portál.
 - Šed'ová, K., Švaříček, R., Sedláček, M. & Šalamounová, Z. (2016). *Jak se učitelé učí: Cestou profesního rozvoje k dialogickému vyučování*. Brno: Masarykova univerzita.
 - **Švaříček, R. (2011). Funkce učitelských otázek ve výukové komunikaci na 2. stupni ZŠ. *Studia paedagogica, 16(1)*.**
- DISKUZE JAKO JEDNA Z METOD
 - **Petty, G. (2004). *Moderní vyučování*. Praha: Portál (165 – 173).**

CO JE DIALOGICKÉ VYUČOVÁNÍ

DV je vyučování, v němž jsou žáci aktivní a prostřednictvím komunikace dochází k podněcování jejich myšlení a prohlubování porozumění probírané látce
(Alexander, 2006).

KLÍČOVÉ ZNAKY DIALOGICKÉHO VYUČOVÁNÍ

- Přerušení IRF struktury → IRPR
- Učitelé kladou žákům otevřené otázky, jejichž cílem je podnítit je k přemýšlení
- Žáci hovoří často a jejich promluvy jsou dlouhé
- Žáci vykonávají myšlenkovou práci, neopakují naučená fakta, nýbrž argumentují
- Úkolem žáků není pouze odpovídat na otázky učitele, nýbrž kladení otázek, diskuze
- Učitel poskytuje žákům zpětnou vazbu, snaží se jejich myšlenky rozvíjet, povzbudit, je k jejich prohloubení a rozpracování
- Znalosti nejsou chápány jako předem dané, nýbrž jako postupně konstruované v interakci U-Ž
- Dialog se nedostavuje v situaci, kdy je opakováno probrané učivo, látka musí být nová, aby ji mělo smysl podrobovat zkoumání

U: Tak, pak jsme si, pak jsme se učili, ee, co to je slovo jednoznačné a mnoho-
značné. Takže jednoznačné, Kristýnko?

Ž: Ee.

U: Má kolik významů? (*Rukama kreslí kruhy.*)

Ž: Ee, jenom jedno?

U: No, tak celou větou.

Ž: Slovo jednoznačné má jeden význam.

U: Jeden význam a slova mnohoznačná, Saši?

Ž: Má více významů.

U: Má více významů. Kterých slov je více?

ŽŽ: Jednoznačných.

ŽŽ: Mnohoznačných. (*Ani jedna z odpovědí nepřevažuje.*)

U: Mnohoznačných, dobře. Mezi mnohoznačná slova jsme zařadili co?

Ž: Koruny.

U: Ale já chci název, já chci název, jak se tomu říká?

Ž: Metafory.

U: Metafora, dobře. Co to je metafora? (0,5 s) Co to je metafora? (1 s) Je to pře-
nesení pojmenování na základě čeho?

ŽŽ: Podobnosti.

U: Podobnosti. Takže Miška nám uvedla korunu, dobře, a uveď mi třeba dvě věty.
Ano?

Ž: V koruně stromů hnízдили ptáci a král měl na hlavě korunu.

U: Ano, dobře, to je na základě podobnosti. Druhé, druhá slova mnohoznačná
jsme zařadili do skupiny, která se jmenuje? (*Rozhodí rukama.*)

Ž: Metonymie.

U: Metonymie, dobře. A tam je přenesení podobnosti na základě čeho?

ŽŽ: Vnitřní souvislosti. (*Celá třída sborem.*)

U: A co jsme si uváděli jako příklad, třeba, Saši?

Ukázka 12: uptake přítomen

*V hodině literatury učitelka se žáky četla text Karla Čapka o corridě a nyní o něm
společně hovoří.*

- 1 **Učitelka:** Tak co, šli byste se podívat na corridu?
- 2 **Žáci:** Jo. Ne. Ne.
- 3 **Učitelka:** Proč ano?
- 4 **Vítek:** Mm, protože (.) je to hezký.
- 5 **Žáci:** ((smích))
- 6 **Učitelka:** A v čem, v čem? Zkus, zkus mně říct, v čem je to hezký
- 7 **Vítek:** No, je tam vidět statečnost všech těch, kteří tam do té arény
vstoupí, a ta atmosféra je tam, když fandí diváci, taky úžasná a chtěl
bych se tam někdy podívat.

TEORETICKÁ VÝCHODISKA

SOCIOKULTURNÍ TEORIE (vztah mezi řečí a myšlením)

- *Commognition* (Sfard, 2008)
 - Učení jako participace
- *Zóna nejbližšího vývoje* (Vygotskij, 1978)
 - Rozdíl mezi aktuální vývojovou úrovní dítěte (úroveň úkolů, které dítě zvládne vyřešit samo) a úrovní potenciální (úroveň úkolů, které dítě zvládne vyřešit pod vedením zkušenějšího)
- *Lešení (scaffolding)* (Brunner, 1978)
 - Efektivní učení musí vždy probíhat v interakci mezi Ž a U (učitel, rodič, žák)

INDIKÁTORY DIALOGICKÉHO VYUČOVÁNÍ

- **A) UČITELSKÉ OTÁZKY:**

- **otázky nižší kognitivní náročnosti** – doslovné vybavení faktu, který byl již prezentován
- **otázky vyšší kognitivní náročnosti** – aktivují vyšší úroveň Bloomovy taxonomie, odpovědi nesmí být přímo dostupné z učebnice, kterou mají žáci k dispozici

INDIKÁTORY DIALOGICKÉHO VYUČOVÁNÍ

- **1) uzavřené otázky nižší kognitivní náročnosti** – jde o požadavek na sdělení dříve osvojeného faktu
- **2) uzavřené otázky vyšší kognitivní náročnosti** – jde o zadání vyžadující aplikaci nějakého pravidla, nejde pouze o pamětní úlohu, předpokladem je žákovské porozumění
- **3) otevřené otázky nižší kognitivní náročnosti** – jednoduché dotazování na velmi početnou množinu předmětů, které žáci vyjmenovávají, bez náročnější kognitivní operace
- **4) otevřené otázky vyšší kognitivní náročnosti** – tyto otázky směřují k analýze, hodnocení či tvořivému výkonu, neexistuje předem daná správná odpověď

UKÁZKA Č. 1:

U: Dnes budeme mluvit o tom, jak se u nás obnovovala po třicetileté válce opět katolická víra a co bylo dál, co, co se k tomu všechno váže. Ale já musím začít trošku jinak, děcka. Ehm. Já jsem jen, teď jsem vlastně kolem roku 1713 přesně a v této době, po třicetileté válce, vládne tento panovník (*ukazuje žákům v první lavici obrázek s panovníkem v knize*). Je to otec budoucí velice významné císařovny, Marie Terezie. Jmenuje se, Honzo (na žáka)? Karel?

Ž Honza: Karel Čtvrtý.

U: Ne Čtvrtý, ten už dávno je po smrti. (*Káravý pohled na Honzu.*)

Ž Daniel: Šestý.

U: Karel Šestý. Je to habsburský panovník (*učitelka jde s knihou doprostřed před tabuli a ukazuje ji pro celou třídu*) a očekává, velmi očekává potomka, samo-
zřejmě panovníci vždycky chtěli mít potomka jakého?

ŽŽ: Syna.

U: Kluka, samozřejmě. Dalšího následníka, že?

Ukázka č. 2:

Ž Ivoš: (*začíná číst cvičení z učebnice zaměřené na odlišení základního a přeneseného významu slova*) Při stavbě dálnice se používají výkonné stroje. Stavba stála na kraji města.

U: Tak. Kde je základní význam slova? U kterého výrazu?

(*pauza, Ivoš neodpovídá*)

U: Základní význam je ta činnost, takže...? Kde se jedná o činnost?

(*pauza, šum ve třídě*)

U: A přenesený význam je věc. Takže kde je základní? No, Míšo?

Ž Miša: Při stavbě dálnice.

U: Při stavbě dálnice, ano.

Ž Šimon: Kulturní dům.

U: Kulturní dům. Tak já to budu psát, tak jak to budete říkat, jo? (*zapisuje na tabuli „kult. dům“*) Tak co dál vám probleskne hlavou (*ukazuje si oběma ukazováčky na blavu*), když se řekne kultura? Tak, postupně. (*ukazuje na bláskící se žákyni*)

Ž Simona: Tak, chození do divadla.

U: Tak, já napíšu divadlo, jo? (*píše „divadlo“*) Tak, co dál?

Ž Radka: Pozvánka na diskotéku.

U: Diskotéka. (*píše „diskotéka“*) Ták, co dál?

Ž Marek: Kulturisti.

U: Kulturisti. (*píše „kulturisti“, pousměje se u tobo*)

ŽŽ: (*smích*)

U: Tak, Marek je sportovec, to se dalo čekat. Co dál?

Ž Lucie: Národní památky.

U: Národní památky. Výborně. (*píše „památky“*) Co dál vás napadne?

Ukázka č. 5:

U: Aktivní volební právo je od osmnácti let, to znamená, že od osmnácti let můžete, jestli chcete, jít volit. Na kom to záleží?

Ž Monika: Na sobě.

U: Máte jít volit, nebo ne?

Ž Monika: Jak chcem.

Ž Pavel: *(ve stejnou chvíli jako Monika)* Měli bysme.

U: Proč? (na Pavla) Proč jo a proč ne? (na třídu)
(šum ve třídě)

Ž Pavel: Jo, tak já nevím...

U: Tak říkáš jo, tak třeba nějaký důvod, proč jo? (na Pavla)

Ž Pavel: Tak já nevím... protože vyjadřujeme, jako že s kterou stranou sympatizujeme.

U: *(kývá hlavou)* Jo. Že si třeba potom nemůžete říct, že budete nadávat, protože jste si volili líp. Proč ne?

Ž Alice: Protože pak nadávat nebudeme *(s úsměvem)*.

INDIKÁTORY DIALOGICKÉHO VYUČOVÁNÍ

- **B) ŽÁKOVSKÉ PROMLUVY:**
 - souvislé promluvy s argumentem (delší než 10 s.)

*Učitelka v hodině literatury vyzvala žáky, ať si mezi dvěma postavami románu *Pán prstenů – Frodem a Aragornem* – vyberou, koho považují za více hrdinského. Žáci se rozdělili podle svých preferencí do dvou skupin.*

- 1 **Učitelka:** Tak, Vítku, řekni, prosím tě, proč myslíš, že je Aragorn hrdina?
- 2 **Vítek:** Mně připadá, že nejdřív měl strach, ale překonal ho a vedl vojsko do bitvy (.) do vítězné bitvy a prostě rozhodl se vzít na sebe to břemeno a tím vlastně všem pomohl k úspěchu.
- 3 **Učitelka:** Co vy na to? *((směrem ke druhé skupině))* Proč si myslíte, že je lepší Frodo?
- 4 **Viky:** Frodo je silnější, protože vzdoroval tomu prstenu.
- 5 **Tereza:** Že má silnější vůli.
- 6 **Vítek:** NO TAK nemůžete vědět, že měl větší (.) Nemůžete vědět, že měl větší vůli než Aragorn, protože Aragorn třeba nikdy nenesl prsten, takže (.) to neokusil. *((gestikuluje směrem ke druhé skupině))*

INDIKÁTORY DIALOGICKÉHO VYUČOVÁNÍ

- **C) UPTAKE:** jde o navazování na repliku žáka novou otázkou či podnětem
 - 1) při správné odpovědi učitel potvrdí odpověď a pokračuje vlastním výkladem
 - **2) při správné odpovědi učitel potvrdí odpověď a položí navazující otázku rozvíjející předcházející myšlenku**
 - 3) při nesprávné odpovědi učitel žáka opraví
 - **4) při nesprávné odpovědi položí učitel reformulovanou nebo návodnou otázku**

U: Tak, pak jsme si, pak jsme se učili, ee, co to je slovo jednoznačné a mnoho-
značné. Takže jednoznačné, Kristýnko?

Ž: Ee.

U: Má kolik významů? (*Rukama kreslí kruhy.*)

Ž: Ee, jenom jedno?

U: No, tak celou větou.

Ž: Slovo jednoznačné má jeden význam.

U: Jeden význam a slova mnohoznačná, Saši?

Ž: Má více významů.

U: Má více významů. Kterých slov je více?

ŽŽ: Jednoznačných.

ŽŽ: Mnohoznačných. (*Ani jedna z odpovědí nepřevažuje.*)

U: Mnohoznačných, dobře. Mezi mnohoznačná slova jsme zařadili co?

Ž: Koruny.

U: Ale já chci název, já chci název, jak se tomu říká?

Ž: Metafory.

U: Metafora, dobře. Co to je metafora? (0,5s) Co to je metafora? (1s) Je to pře-
nesení pojmenování na základě čeho?

ŽŽ: Podobnosti.

U: Podobnosti. Takže Miška nám uvedla korunu, dobře, a uveď mi třeba dvě věty.
Ano?

Ž: V koruně stromů hnízдили ptáci a král měl na hlavě korunu.

U: Ano, dobře, to je na základě podobnosti. Druhé, druhá slova mnohoznačná
jsme zařadili do skupiny, která se jmenuje? (*Rozhodí rukama.*)

Ž: Metonymie.

U: Metonymie, dobře. A tam je přenesení podobnosti na základě čeho?

ŽŽ: Vnitřní souvislosti. (*Celá třída sborem.*)

U: A co jsme si uváděli jako příklad, třeba, Saši?

Ukázka 12: uptake přítomen

*V hodině literatury učitelka se žáky četla text Karla Čapka o corridě a nyní o všem
společně hovoří.*

- 1 **Učitelka:** Tak co, šli byste se podívat na corridu?
- 2 **Žáci:** Jo. Ne. Ne.
- 3 **Učitelka:** Proč ano?
- 4 **Vítek:** Mm, protože (.) je to hezký.
- 5 **Žáci:** ((*smích*))
- 6 **Učitelka:** A v čem, v čem? Zkus, zkus mně říct, v čem je to hezký.
- 7 **Vítek:** No, je tam vidět statečnost všech těch, kteří tam do té arény
vstoupí, a ta atmosféra je tam, když fandí diváci, taky úžasná a chtěl
bych se tam někdy podívat.

INDIKÁTORY DIALOGICKÉHO VYUČOVÁNÍ

- **D) TRIADICKÁ INTERAKCE** → otevřená diskuze
 - Přerušování IRF struktury
 - Komunikační dyáda se rozevře a do rozhovoru vstoupí větší počet osob
 - typ interakce, v němž na sebe reaguje více participantů než jen U-Ž
 - (učitel může i nemusí být jeden z účastníků)
 - Navozuje mnohohlasost a vzájemnou interanimaci hlasů
 - Příležitost společně participovat v aktivním konstruování znalostí a toto konstruování ovlivňovat a usměrňovat

Ukázka 18: triadická interakce – názorový střet

Učitelka v hodině literatury vyzvala žáky, ať si mezi dvěma postavami románu Pán prstenů – Frodem a Aragornem – vyberou, koho považují za více brdinského. Žáci se rozdělili podle svých preferencí do dvou skupin.

- 1 **Učitelka:** Tak, Vítku, řekni, prosím tě, proč myslíš, že je Aragorn hrdina?
- 2 **Vítek:** Mně připadá, že nejdřív měl strach, ale překonal ho a vedl vojsko do bitvy (.) do vítězné bitvy a prostě rozhodl se vzít na sebe to břemeno a tím vlastně všem pomohl k úspěchu.
- 3 **Učitelka:** Co vy na to? (*směrem ke druhé skupině*) Proč si myslíte, že je lepší Frodo?
- 4 **Viky:** Frodo je silnější, protože vzdoroval tomu prstenu.
- 5 **Tereza:** Že má silnější vůli.
- 6 **Vítek:** NO TAK nemůžete vědět, že měl větší (.) Nemůžete vědět, že měl větší vůli než Aragorn, protože Aragorn třeba nikdy nenesl prsten, takže (.) to neokusil. (*gestikuluje směrem ke druhé skupině*)
- 7 **Karla:** Aragorn zachránil nějakých pár lidí tím, že je uzdravil, kdežto ten Frodo zachrání celou tu zemi tím, že zničí ten prsten.
- 8 **Vítek:** ARAGORN ZACHRÁNIL CELOU ZEMI. Tím, (.) že vedl vojsko do bitvy a stal se králem Gondoru.
- 9 **Richard:** Prostě, kdyby se ten prsten dostal k tomu, (.) jak on se jmenoval? K tomu zlýmu, tak (.)
- 10 **Tereza:** K tomu Sauronovi.
- 11 **Richard:** Sauron. Tak by to prostě (.) Tak on by zničil úplně všechny. Tudíž Frodo měl mnohem důležitější úkol.

K ČEMU JE DIALOGICKÉ VYUČOVÁNÍ DOBRÉ?

Výsledky zahraničních výzkumů:

- Zvýšení porozumění vyučované látce
- Rozvoj argumentačních schopností
- Rozvoj tvořivosti
- Rozvoj schopnosti učit se

CO JE A CO NENÍ DIALOGICKÉ VYUČOVÁNÍ

- ÚKOL
 - Roztřídte ukázky podle toho, zda se jedná o dialogické vyučování či nikoliv a svoji volbu zdůvodněte.

PRINCIPY DIALOGICKÉHO VYUČOVÁNÍ (Alexander, 2006)

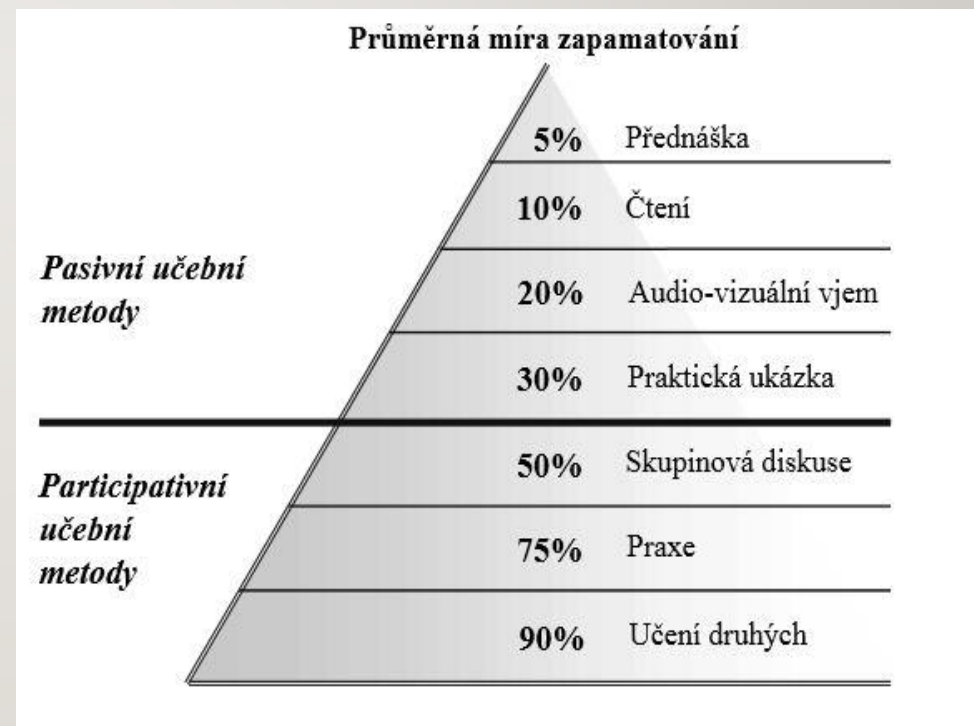
- *Kolektivnost* – do komunikace se zapojuje celá třída či skupina žáků v rámci třídy
- *Reciprocita* – vzájemné naslouchání, sdílení myšlenek, jednotlivé výroky vyvolávající reakce
- *Podpůrnost* – podpora učitele i spolužáků pro to, aby svobodně vyjadřovali myšlenky
- *Kumulativnost* – výroky na sebe navazují, dochází k rozvíjení toho, co už bylo řečeno
- *Účelnost* – učitel realizuje dialogické vyučování s ohledem na pedagogické cíle

LIMITY DIALOGICKÉHO VYUČOVÁNÍ

- **Kolektivnost** – heterogenita tříd → rozdílná zóna nejbližšího vývoje
- **Reciprocita** – nedostatek času
- **Podpůrnost** – otázka zvládnutí (ne)kázně
- **Kumulativnost** – vysoké nároky na učitele
- **Účelnost** – DV ano, ale pouze v případě, kdy „není třeba probrat látku“

METODY VÝUKY

- konkrétní vyučovací činnosti učitele a učební aktivity žáků, které směřují k dosažení vzdělávacích cílů
- prostředek, který využívá učitel v procesu výuky k dosahování výukových cílů

KLASIFIKACE METOD VÝUKY (MAŇÁK, 1990)

- **Metody slovní**
 - Monologické metody (popis, vysvětlování, výklad...)
 - Dialogické metody (rozhovor, diskuze, debata...)
- **Metody názorně demonstrační**
 - Pozorování předmětů a jevů
 - Předvádění předmětů, modelů, pokusů, činností
- **Metody praktické**
 - Návěk pracovních dovedností
 - Grafické a výtvarné činnosti

DALŠÍ MOŽNÁ KLASIFIKACE

- **Klasifikace z hlediska fáze výuky**
 - Metody motivační a aktivizační
 - Metody expoziční (výkladová část)
 - Metody fixační (opakování, procvičování, upevňování učiva)
 - Metody diagnostické a klasifikační (prověření a hodnocení studentských prací)
 - Metody aplikační (činnost navozující aplikaci již osvojeného)

DALŠÍ MOŽNÁ KLASIFIKACE

- **Rozdělení dle aktivity a samostatnosti studentů**
 - Metody sdělovací (řízení je na učiteli, student aktivně naslouchá, ale je pasivním příjemcem)
 - Metody samostatné práce studentů (student pracuje samostatně, aktivita je zcela na něm)
 - Metody badatelské, výzkumné, problémové (usměrňování studentovy aktivní činnosti)
- **Rozdělení dle myšlenkových operací**
 - Metody srovnávací, induktivní, deduktivní, analyticko-syntetické
- **Kombinace metod s vyučovacími formami**
- **A další a další a další....**

OTEVŘENÁ DISKUZE

- Když se učitel potřebuje seznámit s názory a zkušenostmi žáků
- Když je třeba, aby se žáci naučili vytvářet vlastní názory a posuzovat názory druhých
- Jestliže se téma týká hodnot, postojů, pocitů než vyloženě faktických znalostí

PROSTOROVÉ USPOŘÁDÁNÍ VHODNÉ PRO DUSKUZI

